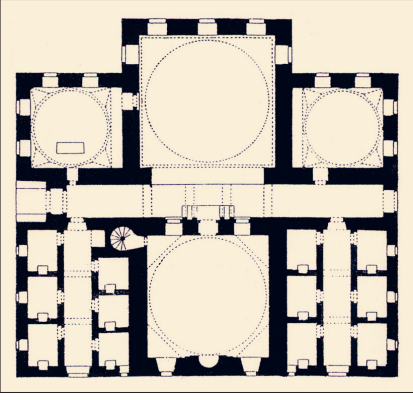

YÂKUB PAŞA TEKKESİ

Yâkub Paşa Tekkesi'nin planı

helerin alt kesimlerinde dikdörtgen açıklıklı ve demir parmaklıklı pencereler, üst kesimlerinde sivri kemerli tepe pencereleri görülür. Erken Osmanlı dönemine ait özgün şekliyle günümüze ulaşan nâdir tarikat yapılarından olan Yâkub Paşa Tekkesi, Türk mimarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yapının tasarımında ve birimlerinin dağılımında, üzerinde yer aldığı arazinin eğimiyle tekkelerdeki fonksiyon şemasının gerekleri, bilhassa hizmet ettiği tarikatın halvet uygulaması kapsamındaki halvet-namaz ilişkisi birlikte değerlendirilerek son derece kullanışlı bir çözüm ortaya konulmuştur. Daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı coğrafyasında inşa edilen Halvetî tekkelerinde bu plan şemasının devam ettirilmemesi şaşırtıcıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin Hüsâmeddin [Yasar], *Amasya Tarihî* (İstanbul 1327-35) (s. nşr. Ali Yılmaz – Mehmet Akkuş), Ankara 1986, I, 183-184; A. Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1934, II, 51-53; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 26-32; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 256-259; M. Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XII, 158; a.m.f., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Uygartığı* (haz. Halil İnalçık – Günsel Renda), İstanbul 2003, I, 302-303; a.m.f., "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler* (haz. Ahmet Yaşar Ocak), Ankara 2005, s. 325; *Tarihin Tanığı Amasya: Bearing Witness to History* (ed. Ahmet Erdoğan), Ankara 2006, s. 74-75; *Fotoğraflarla Geçmişte Amasya: 1850'den 1950'ye* (haz. Hüseyin Menç), Ankara 2007, s. 151.

M. BAHA TANMAN

YÂKÜB b. ŞEYBE

(bk. İBN ŞEYBE).

YA'KÜB b. TÂRIK

(يعقوب بن طارق)

Ya'küb b. Târik el-Bağdâdî el-Fârisî
(ö. 180/796)

Astronomi ve astroloji âlimi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Bağdat'ta doğduğu, burada yetişip tahsil gördüğü kaydedilmektedir. Devrin âlimlerinden hesap, hendese ve astronomi okudu, bu alanlarda ihtisas sahibi oldu. Özellikle ayın ve yıldızların hareketlerini izleyerek ay ve günleri hesaplamanın, uzun yolculuklar sırasında gökyüzü cisimlerinin hareketlerinden faydalanmanın imkânlarını araştırdı. Bu hususta önemli başarılar elde etti. Eski Yunan ve Hint kültüründen gelen eserlere yazdığı şerh ve ta'liklerle yaptığı tercüme yanında kendisi de eserler kaleme aldı.

Sâid el-Endelüsî, ilm-i nücüm-i tabîi sahasında ilk meşhur şahsiyetin Muhammed b. İbrâhim el-Fezârî olduğunu ve onun ardından gelen bazı âlimlerin adını kaydettikten sonra bu konuda Farslar, Yunanlılar ve başka milletlerin yöntemini izleyen muhakkik bilgilerin başında Ya'küb b. Târik'i anar ve onun *Kitâbü'l-Mağâlât fi mevâlidî'l-hulefâ ve'l-mülûk* adlı eserini zikreder (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 60). İbnü'n-Nedîm de Ya'küb'un astroloji bilgilerinin önde gelenleri arasında yer aldığını belirterek *Kitâbü Taqî'i kerdecâti'l-ceyb*, *Kitâbü Me'rtefa'a min kavsi nışfi'n-nehâr*, *Kitâbü'z-Zici'l-mahlûl fi's-Sindhind li-derecetin derecetin* adlı eserlerini kaydeder (*el-Fihrist*, s. 336). İbnü'l-Kiftî ise bu bilgiyi tekrarladıktan sonra İbnü'n-Nedîm'in *Kitâbü'z-Zic'in* bölümleri olarak verdiği iki başlığı müstakil eser gibi zikreder (*İhbârü'l-ulemâ*, II, 505).

Ya'küb b. Târik, Abbâsî Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'un sarayına intisap ederek onun hizmetinde bulundu. Halife Mansûr, 154 (771) veya 156 (773) yılında Hindistan'dan gelen bir heyetin beraberinde Bağdat'a getirdiği astronomiye dair *Siddhanta* adlı Sanskritçe eseri astronomi âlimi Ebû İshak İbrâhim b. Habîb (veya Muhammed b. İbrâhim b. Habîb) el-Fezârî'den Arapça'ya tercüme etmesini istedi. Ya'küb b. Târik'in da içinde bulunduğu bir heyetin gerçekleştirdiği tercüme (*Zicü's-Sindhind*, *Kitâbü's-Sindhind*) birkaç asır boyunca Doğu ve Batı İslâm dünyasında astronomi alanındaki çalışmalara kaynak teşkil etti. Sâid el-Endelüsî ve İbnü'l-Kiftî, Me'mûn zama-

nına kadar (813-833) bu çalışmanın esas alındığını, Muhammed b. Müsâ el-Hârizmî'nin halife için bu eseri ihtisar edip bir takım değişiklikler yapmak ve ilâvelerde bulunmak suretiyle meşhur eserini (*Zicü's-Sind-Hind*, *Zicü'l-Hârizmî*) meydana getirdiğini belirtir (*Tabakâtü'l-ümem*, s. 50; *İhbârü'l-ulemâ*, II, 375). Ya'küb b. Târik'in, adı geçen heyetteki Hintli bir âlimle 161 (778) yılında tekrar görüşüp kendisinden faydalandığını söyleyen Bîrûnî de (*Tahkîku mâ li'l-Hind*, s. 360) Fezârî ve Ya'küb'un tercümesinden sıkça nakilde bulunur ve yer yer onları eleştirir. Ancak Bîrûnî'nin özellikle Ya'küb b. Târik'in *Terkîbü'l-eflâk* adlı eserinden yaptığı nakiller, onun "sindhind" yönteminden farklı bilgiler içeren Brahmagupta'nın "Arkand" (ârdharâtrika) zicinden de yararlanıp kendi çalışmasına Fezârî'nin zicinde bulunmayan bilgiler eklemiş olduğunu göstermektedir (Nallino, s. 166; Ömer Ferruh, s. 126). Daha sonra gelen müellifler, astronomiyi Hint kaynaklarına dayanarak ilk defa İslâm dünyasına bu iki âlimin taşıdığı konusunda ittifak etmiştir. Fakat günümüze ancak bazı eserler içinde nakiller halinde ulaşan bu çalışmaların aslında bir derlemeden ibaret olduğu, yeni gözlem ve araştırmalarla içselleştirilmediği belirtilmektedir (Morelon, I, 48). Ya'küb b. Târik, Hârûnürreşid'in hilâfeti sırasında Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. Ya'küb b. Târik'a astronomi ve biyografi kaynaklarında çeşitli eserler nisbet edilmekle birlikte bunların hiçbirine henüz rastlanmamış, ancak bunlardan bazı alıntılar bir kısım eserler içinde günümüze ulaşmıştır (Pingree, bibl.; Kennedy, bibl.; Sezgin, bibl.). **1.** *Kitâbü Taqî'i kerdecâti'l-ceyb*. **2.** *Kitâbü Me'rtefa'a min kavsi nışfi'n-nehâr*. **3.** *Kitâbü'z-Zici'l-mahlûl fi's-Sindhind li-derecetin derecetin*. **4.** *Kitâbü Terkîbi'l-eflâk*. Bîrûnî bu esere *Tahkîku mâ li'l-Hind*'de atıflarda bulunmuş (s. 118, 241, 266, 360), İbn Hibintâ da *el-Muğni fi aḥkâmî'n-nücûm*'unu yazarken bu kitaptan faydalanmıştır (I, 25-39). **5.** *Kitâbü'l-İlel*. Bîrûnî *İfrâdü'l-maḳâl fi emri'z-zılâl*'de bu esere göndermeler yapmıştır (*The Exhaustive on Shadows*, II, 62, 101, 104, 124). **6.** *Kitâbü'l-Maḳâlât*. İlm-i nücûma dair olup Ebû Ma'şer el-Belhî ve Ebû Saïd es-Siczi kitaplarında bu esere atıfta bulunmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hibintâ, *el-Muğni fi aḥkâmî'n-nücûm* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1407/1987, I, 25-39; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 336; Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s.

118, 232, 239, 241, 266, 320, 325, 328, 330, 360, 361; a.mlf., *The Exhaustive Treatise on Shadows (İfrâdü'l-makāl fi emri'z-zilâl)* (trc. E. S. Kennedy), Aleppo 1976, II, 39, 62, 75, 101, 104, 124; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem* (nşr. L. Şeyho), Beyrut 1912, s. 49-50, 60; İbnü'l-Kıftî, *İh-bârü'l-ulemâ'* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Küveyt 2001, II, 374-375, 505; C. A. Nallino, *İlmü'l-felek: Târihuh 'inde'l-'Arab fi'l-kurûni'l-vüştâ*, Roma 1911, s. 162-168; Ömer Ferruh, *Târihu'l-ülüm 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1984, s. 126; Sezgin, *GAS* (Ar.), V, 266; VII, 139; D. Pingree, "Ya'qûb İbn Târiq", *DSB*, XIV, 546; a.mlf., "The Fragments of the Works of Ya'qûb İbn Târiq", *JNES*, XXVII (1968), s. 97-125; Zühayr el-Humeydân, *A'lâmü'l-âdâretü'l-'Arabiyyeti'l-İslâmiyye fi'l-ülümü'l-esâsiyye ve'l-tatbiqıyye*, Dimaşk 1995, II, 561-562; Régis Morelon, "İlmü'l-feleki'l-'Arabiyyi's-şarkî beyne'l-karneyni's-şâmin ve'l-hâdî 'aşer", *Mevsû'atü târihi'l-ülümü'l-'Arabiyye* (nşr. Rüşdî Râşid), Beyrut 1997, I, 47-48; E. S. Kennedy, "The Lunar Visibility Theory of Ya'qûb İbn Târiq", *JNES*, XXVII (1968), s. 126-132; D. A. King – J. Samsó, "Zidj", *El²* (İng.), XI, 498.

MUHAMMED HİŞÂM EN-NA'SÂN

YA'KÜBÎ

(البيقوبي)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra)

Tarihçi, coğrafyacı ve seyyah.

III. (IX.) yüzyılın başlarında Bağdat'ta doğdu. Büyük dedelerinden Vâzih'a nisbetle İbn Vâzih diye de anılır. Yaygın kanaate göre Fars asıllıdır, Ermeni asıllı olduğu da söylenir. Büyük dedesi Vâzih, Abbâsî ailesinin âzatlılarından. Abbâsî devlet yönetiminde önemli görevlerde bulunmuş, Azerbaycan, İrmîniye ve Mısır valiliği yapmıştır. Babası ve dedesi de istihbarat ve posta teşkilâtında önemli görevler üstlenmiştir. Böyle bir aile içinde büyüyen Ya'kûbî siyasi ve idarî hayatı yakından tanıma imkânı buldu. 260'ta (874) İrmîniye'ye ve Horasan'a gitti. Horasan'da Tâhirîler'in hizmetinde uzun süre görev yaptı. Bu hânedanın yıkılışından sonra Horasan'dan ayrıldı. Hindistan, Çin, İran, Kuzey Afrika, Endülüs ve Suriye'nin yanı sıra birçok Arap ülkesine seyahatlerde bulundu. Hayatının son yıllarını Tolunoğulları döneminde Mısır ve Kuzey Afrika'da geçirdi. Yâküt, Ya'kûbî'nin 284 (897) yılında vefat ettiğini söyler. Ancak onun *Kitâbü'l-Büldân*'ında, 292 yılı Ramazan bayramında (Ağustos 905) Tolunoğulları zamanında yapılan bayram merasimlerini hatırlayarak onların hükümdarları için şiir söylemesi bu tarihte hayatta olduğunu göstermektedir. Şii bir aileye mensup olan Ya'kûbî bu ko-

nuda mütedil bir tarihçi diye bilinir. İslâm tarihini İmâmîyye Şiâsi bakışı açısından değerlendirir. Hz. Ali'nin hakkını gasbetmekle suçladığı Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfetini kabul etmez ve onlar hakkında halife unvanını kullanmaz; halifelik dönemleri için de hilâfet değil "ey-yâm" başlığına yer verir. Hz. Ali'yi ve Hasan'ı halife olarak zikrederken Emevî dönemini mülk ve saltanat olarak ele alır. Abbâsîler dönemini de aynı şekilde nitelikle birlikte Abbâsîler hakkında daha müsamahakâr davranır. İlk müslüman coğrafyacılar olan Ya'kûbî, İbn Hurdâzbi'hen sonra Irak coğrafya okulunun ikinci önemli temsilcisi sayılır.

Eserleri. 1. Târihu'l-Ya'kûbî. Müellifin en çok tanınan eseri olup İslâm tarih yazıcılığının ilk örneklerinden biridir. Umumi tarih türünde kaleme alınan eser yaratılışla başlar ve 259 (872-73) yılı olaylarıyla sona erer; ancak başlangıç kısmı kayıptır. Günümüze ulaşan bölümde Hz. Âdem'den itibaren sırasıyla peygamberler anlatılır. Benî İsrâil peygamberleri ve kraları, Hz. İsa ve havâirileri, Süryânî, Bâbil, Âsur, Hint, Çin, Yunan, Rum, Fars kralları, Türkler dahil kuzey kavimleri, Mısırlılar, Berberîler ve Habeşîler, İslâm öncesi Arap toplumu hakkında bilgi verilir. Hz. Muhammed'in doğumuyla birlikte İslâm tarihi ele alınır ve bu dönem eserin sonuna kadar kronolojik sırayla devam eder. Ya'kûbî, eserinde İslâm'dan önceki dönemle ilgili aktardığı bilgilerin hurafelerle karışık olabileceğini söyler; bu konuda dayandığı Ahd-i Atîk ve *Hudâynâme* konusunda şüphelerini ortaya koyar. İslâm tarihiyle ilgili kaynakların listesini bu bölümün başında verir. Bilhassa İbn İshak, Vâkıdî, Medâinî, Hişâm b. Muhammed el-Kelbî ve Heysem b. Adî gibi tarihçilerden, astronomi ve astroloji konularında Mâşâallah b. Eserî ve Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'den faydalanır. *Târihu'l-Ya'kûbî*'yi ilk defa M. T. Houtsma dipnotlar ve fihrist ilâvesiyle yayımlamış (I-II, Leiden 1883), daha sonra bu neşre dayanılarak Necef'te (1939) ve Beyrut'ta (1960) basılmıştır. Muhammed Sâdık Bahrülülüm (Necef 1964) ve Abdülemîr Mühennâ (Beyrut 1993) kitabı yeniden neşretmiştir. R. Y. Ebied ve L. R. Wickham, eserin Hz. Mûsâ'dan sonraki Benî İsrâil peygamberleri ve krallarıyla ilgili bölümünü İngilizce'ye tercüme etmiştir ("Al-Ya'kûbî's Account of the Israilite Prophets and Kings", *JNES*, XXIX/2 [1970], s. 80-98). **2. Kitâbü'l-Büldân.** Müslümanlar tarafından yazılan ilk coğrafya kitaplarından. Ya'kûbî, uzun süren araştırmalardan ve se-

yahatlerden sonra topladığı malzemeyi değerlendirerek yazdığı eserini 278 (891) yılında tamamlamıştır. Eser Bağdat ve Sâ-merrâ'nın tasviriyile başlar; ardından İran, Turan, Afganistan, Arabistan, Hindistan, Çin, Bizans ülkesi, Suriye, Mısır, Nübe, Kuzey Afrika, Sicistan ve Horasan anlatılır. Bu bölgelerdeki yerleşim merkezleri, aralarındaki mesafeler, fetihleri, halkları, vergi miktarları, coğrafi durumları hakkında bilgi verilir. M. J. de Goeje kitabın Mağrib'le ilgili bölümü hakkında bir doktora tezi hazırlamıştır (*Specimen e literis orientalibus exhibens descriptionem al-Maghrebi, sumtam e libro regionum al-Jaqubii*, Leiden 1860). *Kitâbü'l-Büldân*'ın ilk neşrini Abraham W. T. Juynboll gerçekleştirmiş (Leiden 1861), M. J. de Goeje eseri, İbn Rüşte'nin *Kitâbü'l-A'lâki'n-nefise* adlı eseriyle birlikte *Bibliotheca geographorum arabicorum* serisinin VII. cildi olarak tekrar yayımlamıştır (Leiden 1892). *Kitâbü'l-Büldân*, Muhammed Sâdık Bahrülülüm (Necef 1952) ve Muhammed Emîn Dinnâvî (Beyrut 2002) tarafından da neşredilmiştir. Gaston Wiet eseri açıklamalar ve ilâvelerle Fransızca'ya (*Les pays, Le Caire* 1937), Muhammed İbrâhim Âyetî Farsça'ya (Tahran 1964) ve Murat Ağarı Türkçe'ye (*Ülkeler Kitabı*, İstanbul 1992) çevirmiştir. **3. Müşâkeletü'n-nâs li-zemânihim ve mâ yağlibu 'aleyhim fi külli 'aşr.** Ya'kûbî, bu risâlesinde Hz. Ebû Bekir'den Abbâsî Halifesi Mu'tazid-Billâh'a (892-902) kadar halifelerin hayat tarzlarını, dinî, ah-lâkî durumlarını, karakteristik özelliklerini, giyim ve kuşamlarını, halka karşı tutumlarını ele almış, valilerin ve diğer devlet adamlarının halifeleri nasıl taklit ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. W. G. Millward risâleyi ilk defa neşretmiş (Beyrut 1962), daha sonra İngilizce'ye çevirmiştir (JAOS [1964], LXXXIV/4, s. 329-342). Kemâleddin İzzeddin eseri *Mecelletü Ma'hedi'l-Mahtûttâti'l-'Arabiyye*'de (XXVI, I. Bölüm, Kahire 1980), tekrar yayımlamış (s. 123-165) daha sonra bu neşrin ayrı basımı yapılmıştır (Kahire 1991). Ya'kûbî'nin bunların dışında *Fethu İfrîkiyye ve aḥbâruhâ*, *Kitâb fi aḥbâri'l-ümemi's-sâliife* ve Tâhirîler ile ilgili bir eseri bulunduğu kaydedilmektedir (Sezgin, XV/2, s. 179).

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *el-Büldân* (nşr. M. Emîn Dannâvî), Beyrut 1422/2002, s. 9-10, 217-218, ayrıca bk. neşreden giriş, s. 5-8; Yâküt, *Mu'cemü'l-üde-bâ'*, II, 156-157; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 158-161; Sezgin, *GAS*, XV/2, s. 168-179; Cemâl el-Fendî, *el-Coğrafiya 'inde'l-*